

KESKKONNAMINISTEERIUM

KESKKONNAINVESTEERINGUTE KESKUS

Keskkonnahariduse valdkonnas läbi viidud uuringud

Ülevaade uuringute tulemustest

Jaan Urb

26. oktoober 2017

Ettekande teemad

- Ülevaade uuringutest:
- “Põhikooli ja gümnaasiumi RÕK läbiva teema “keskkond ja jätkusuutlik areng” rakendamisest mitteformaalses keskkonnahariduses”
 - Eesmärgid
 - Peamised tulemused
- Uuring loodus- ja keskkonnahariduskeskustele nõuete seadmisest
 - Eesmärgid
 - Peamised tulemused
- Keskkonnahariduse ja -teadlikkuse tegevuskava koostamisest

**Uuring ”Põhikooli ja gümnaasiumi RÕK läbiva
teema “keskkond ja jätkusuutlik areng”
rakendamisest mitteformaalses
keskkonnahariduses”**

Uuringu taust

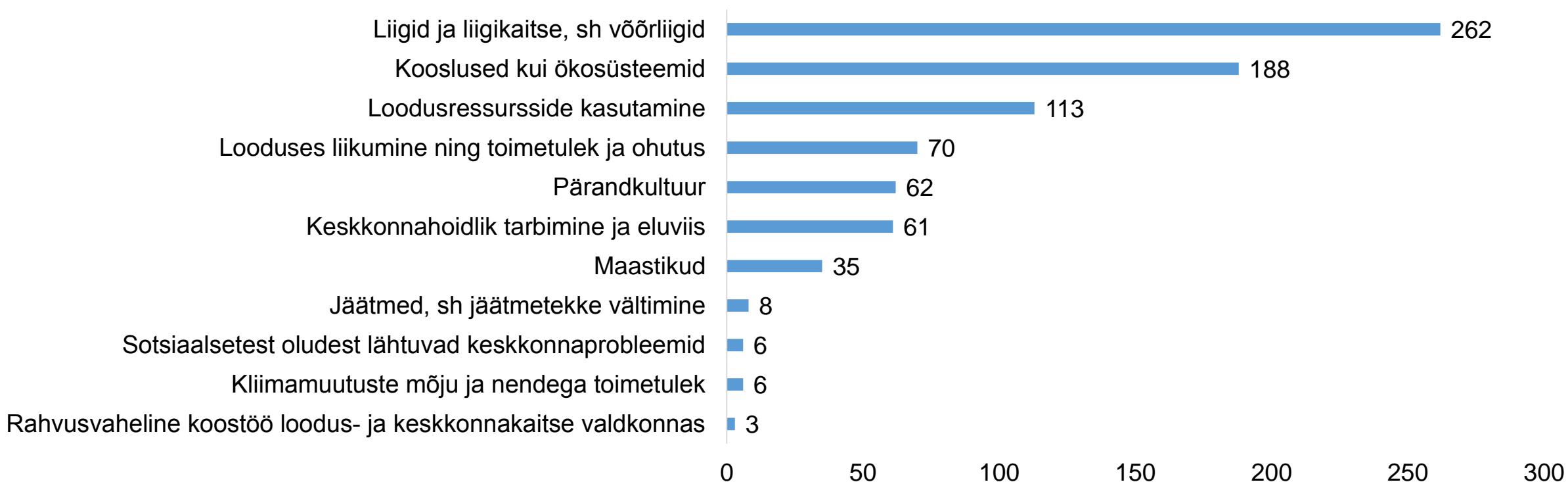
- Mitteformaalset keskkonnaharidust pakub enam kui 120 organisatsiooni, ka õppeprogramme on rohkesti (portaalis enam kui 900).
- Lisaks looduse tundmisele on üha olulisemaks muutumas keskkonnahoidlike tarbimisharjumuste kujundamine ja ökosüsteemiteenuste mõistmine.
- Läbiva teema “keskkond ja jätkusuutlik areng” käsitlemisega taotletakse õpilaste kujunemist sotsiaalselt aktiivseks, vastutustundlikuks ja keskkonnateadlikuks inimeseks.
- Ministeeriumid leiavad, et nii formaalse kui ka mitteformaalse hariduse ümbermõtestamine jätkusuutlikku arengut toetavaks võiks edeneda jõudsamalt.

Uuringu eesmärgid

1. Saada ülevaade sellest, kuivõrd mitteformaalset loodus- ja keskkonnaharidust pakkuvad keskused käsitlevad oma põhikooli- ja gümnaasiumi õpilastele suunatud aktiivõppeprogrammides säästva arengu põhimõtteid ning kujundavad õpilaste keskkonnahoidlikke väärtushinnanguid.
2. Saada ülevaade 2013-2015 programmi “Keskkonnahariduse arendamine” raames korraldatud mitteformaalse keskkonnahariduse spetsialistidele mõeldud täienduskoolitusel omandatud teadmiste ja oskuste rakendamisest praktikas.
3. Saada sisend keskkonnahariduskeskustes töötavate mitteformaalse keskkonnahariduse spetsialistide täienduskoolituste kavandamiseks.
4. Saada sisend portaali www.keskkonnaharidus.ee võimalikeks arendustöödeks.

Pakutavad **aktiivõppe**programmid

- Keskkonnahariduse portaali andmetele tuginedes koostati programmide ülevaade (910), millest eemaldati analüüsitavatele teemadele mitte vastavad (96), tulemusena saadi brutovalim (814). Juhuvaimi põhimõtet kasutades moodustati programmide netovalim (126).

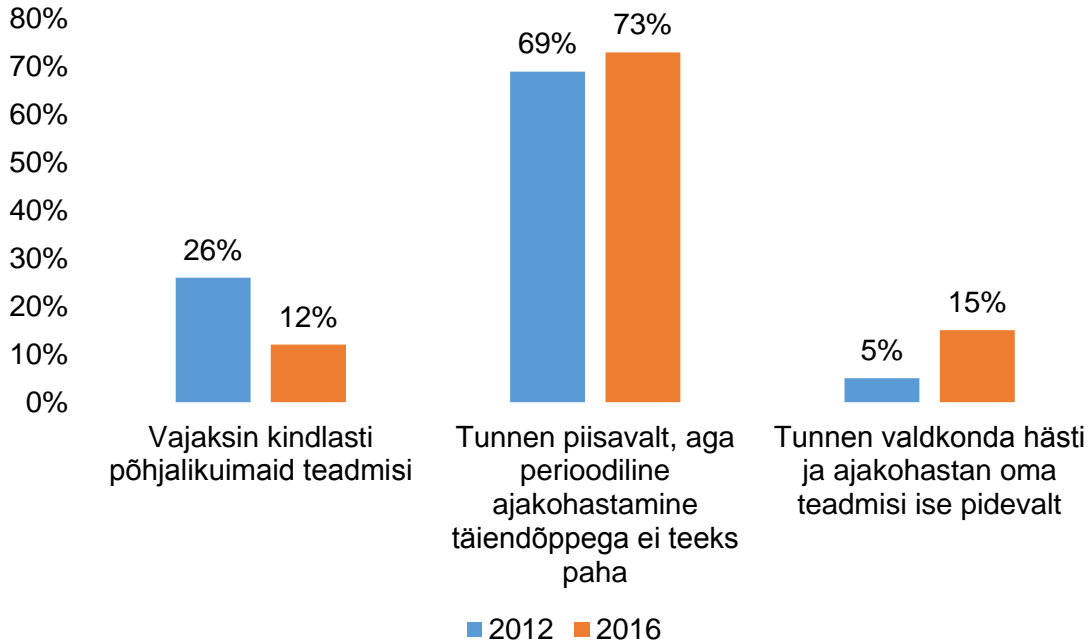

Peamised leiud

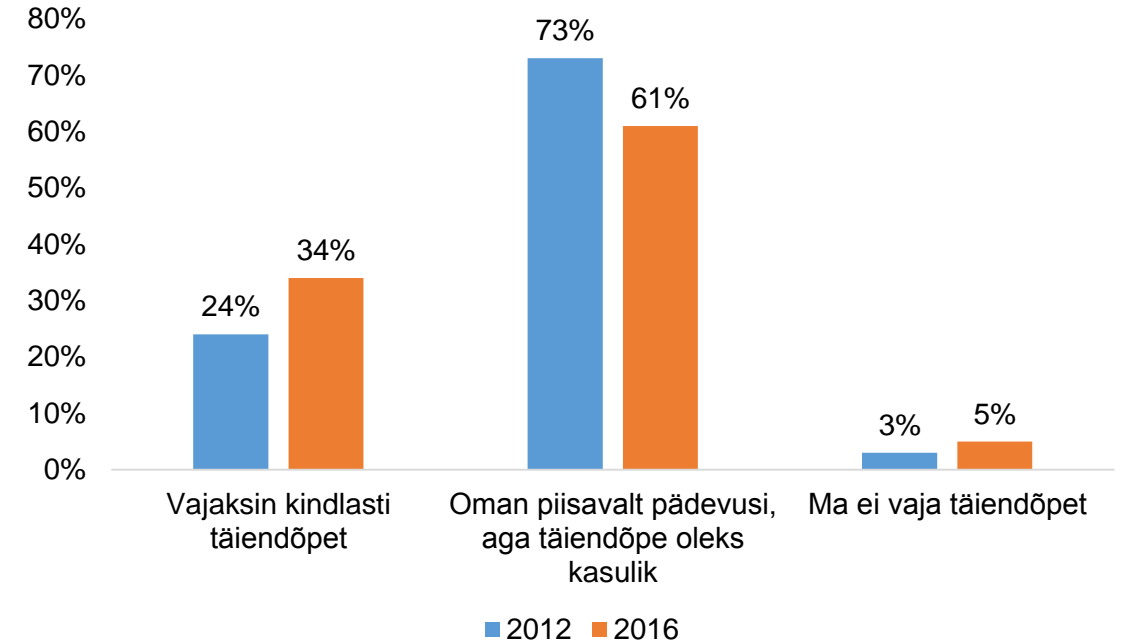
- Põhikooli- ja gümnaasiumiastmele pakutakse kõige rohkem üldiseid loodus- ja keskkonnahariduse teemasid käsitlevaid programme – kooslused, liigid ja liigikaitse, loodusressursside kasutamine – ja kõige vähem spetsiifilisematel teemadel õppeprogramme – kliimamuutused, jäätmed, sotsiaalsetest oludest tulenevad keskkonnaprobleemid, rahvusvaheline koostöö.
- Vene keeles läbi viidavaid programme on võrdlemisi vähe ja mida spetsiifilisem teema, seda väiksem on valik.
- Suur hulk programmidest on kohandatav erinevatele vanuseastmetele. Kõige rohkem õppeprogramme leidub I kooliastmele, kõige vähem gümnaasiumile.
- Ligi 70% õppeprogrammides käsitletakse muuhulgas ka jätkusuutliku arengu põhimõtteid ja eesmäärke. Riikliku õppekavaga on seotud pea kõik.
- Suures osas pakutavates programmides on rõhuasetus teadmiste kujundamisel ja oskuste arendamisel (viimase puhul sihtrühma vanuse kasvades aina rohkem) ning väärtushinnangute kujundamine jääb tahaplaanile.

Üldine koolitusvajadus

Erialased teadmised

Pedagoogilised ja andragoogilised teadmised

Peamised leiud

- Suur osa täienduskoolitusel osalenutest tegutsevad jätkuvalt keskkonnahariduse valdkonnas.
- Enamik leiab, et sai koolituselt uusi teadmisi ja oskusi.
- Koolituse õppematerjale hinnatakse asjakohasteks, kuid oma igapäevatöös neid väga ei kasutata. Materjalid andsid pigem mõtlemisainet ja vajadusel saab neid üle lugeda, kuid igapäevaselt kasutatavat on neis vähe.
- Koolitusel osalemine mõjutas peaaegu kõiki – oli neid, kes vaatasid koolituse tulemusena pakutavad õppeprogrammid üle ja käsitlevad neis nüüd rohkem jätkusuutliku arengu teematikat; neid, kasutavad oma igapäevatöös omandatud meetodeid; ja ka neid, kes otseselt midagi oma töös ei muutunud, kuid muutsid iseenda mõtlemist.
- Omandatud teadmiste ja oskuste rakendamine praktikasse ei ole olnud keeruline – vähemalt küsitlustulemused näitavad seda. Ühe takistava tegurina nimetati tugisüsteemi puudumist, mis näitab, et tarvis oleks jooksvat nõustamist.

Hinnangud **portaalile**

- Vajab kaasajastamist.
- Programmide sisestamise loogika vajab täiendamist. Oluline on, et välja tuleks võtmeteema
- Märksõnu on liiga palju, seega pole otsingust eriti abi.
- Programmide kirjeldused on väga ebaühtlased.
- Esineb turvaauke, näiteks sai/saab programme lisada kellegi poolt kontrollimata.
- Portaal on eeskätt tööriist õpetajatele (ka õpetajad ise kinnitasid seda), aga ka programmide läbivijatele endile. Õpetajad kasutavad portaali uute programmide otsimiseks ja esmase info saamiseks. Spetsialistid ise hoiavad end portaali abil teiste tegemistega kursis ja koguvad ideid. Portaal koondab kogu vajaliku informatsiooni ühte kohta.

Üldised soovitused

- Mitteformaalse hariduse tähtsus aina suureneb ja seetõttu tuleks selle korraldusele senisest enam tähelepanu pöörata. Formaalset ja mitteformaalset keskkonnaharidust tuleks käsitleda ühtse tervikuna. Kokku tuleks leppida valdkonna strateegilistes eesmärkides, mõõdikutes ja lähiaja prioriteetides.
- Üle vajaks vaatamist praegune projektipõhine rahastussüsteem, mis ei soosi kestuselt pikemate õppeprogrammide korraldamist. Otstarbekas oleks leida proportsioon projektipõhise rahastamise ja näiteks kindla baasrahastuse vahel.
- Valdonna arengu seisukohast on oluline valdkonnaga seotud inimesi koondava võrgustiku, näiteks katusorganisatsiooni loomine.
- Tuleks kaaluda mitteformaalse keskkonnahariduse spetsialistide kutsestandardite väljatöötamist või üldpädevuste kirja panemist. Lähtuvalt sellest on võimalik planeerida edasisi täienduskoolitusi ja tegeleda järelkasvu tagamisega.

Soovitused – rahastussüsteem

- Keskkonnaprogrammi eelarve vähenemise tingimustes tuleks vaadata üle kehtivad rahastuspõhimõtted. Näiteks üheks alternatiiviks võiks olla koolide keskkonnahariduskeskuste poolt pakutavates aktiivõppeprogrammides osalemise toetamise asemel suunata rohkem raha õpetajate koolitamise, rändnäituste ja muude õppevahendite väljatöötamise, mida õpetajad saaksid ise kasutada jne.
- Õpilastega keskkonnahariduslikes programmides osalemise toetamiseks tuleks kaaluda keskkonnaprogrammi kõrval ka teisi võimalusi. Siinkohal võiks suurem roll olla näiteks kohalikel omavalitsustel, kes saaksid tasuda transpordi eest.
- Rahastussüsteem peaks toetama pikemates programmides (sh looduslaagrid) osalemist ja süsteemsemat teemadele lähenemist. Väärtushinnangute kujunemise seisukohalt on oluline, et programmid oleksid ajaliselt pikemad.

Soovitused – programmid

- Oluline on teadlikkuse tõstmine. Jätkusuutlik areng peaks saama koolikultuuri lahutamatuks osaks.
- Koolitama peaks õpetajaid, et nad oskaksid ka ise programme läbi viia. Lisaks tuleks arendada nn seljakotiprogramme.
- Programmides osalemine peab olema eelnevalt mõtestatud ja ette valmistatud.
- Ideaalis võiks iga keskus pakkuda põhiprogramme ja lisaks neid, mille osas neil on parim kompetents. See eeldab keskuste omavahelist koostööd ja rahastuspõhimõtete muutmist.
- Senisest enam tuleks pöörata tähelepanu lasteaialastele.
- Mitteformaalset keskkonnaharidust võiks näha kui ühte lõimumise vahendit.
- Keskkonda ja säästvat arengut ei tohiks õpetada ainult läbi probleemide. Vastasel juhul seostub keskkond õpilaste jaoks vaid kõige halvaga ja taoline käsitus mõjub õpilaste motivatsioonile pärssivalt.

Soovitused – täienduskoolitus

- Üksikute koolitusprogrammide korraldamisest ei piisa. Vajadused on erinevad ja seetõttu on kõigile sobiva koolituse kokku panemine keeruline. Üheks võimaluseks on regulaarsete keskkonnahariduskeskuste spetsialistide kokkusaamiste korraldamine, kus on võimalik vahetada teadmisi ja oskusi ning üksteiselt õppida.
- Jätkusuutliku arengu hariduse edasiandmisel on tähtsaim küsimus, kuidas kanda teadmisi üle väärtushinnangutesse ja käitumisse. Sellest tulenevalt on oluline, et programmide läbiviijad uuendaksid süstemaatiliselt oma teadmisi erinevate õppemeetodite ja -vormide osas. Vastava nõude saaks sätestada spetsialisti kutsestandardis.
- Täienduskoolituse korraldamisel tuleks arvestada, et rõhuasetus oleks praktilistel tegevustel: teoreetilised teadmised tuleb mõtestada/kinnistada läbi praktika.
- Spetsialistidel peab olema võimalus saada ka jooksvalt nõu ja abi. Viimane ei pea olema tingimata konsultatsiooni vormis. Üheks võimaluseks on erinevate juhendmaterjalide väljatöötamine.
- Täienduskoolituste ettevalmistamisel, aga ka jooksva konsultatsiooni pakkumisel on oluline teha koostööd kõrgkoolide ja teiste koolitust pakkuvate vastavas temaatikas pädevate organisatsioonidega.

Uuring loodus- ja keskkonnahariduskeskustele nõuete seadmisest

Uuringu vajadus ja eesmärk

- Eestis pakub loodus- ja keskkonnaharidust üle 120 keskuse.
- Senine praktika näitab, et pakutavad aktiivõppeprogrammid on väga ebaühtlase kvaliteediga.
- Puuduvad selgesõnaliselt sätestatud nõuded õppeprogrammidele ja neid läbi viivatele organisatsioonidele. Samuti pole pädevusnõudeid programmide läbiviijaile.
- Riigi jaoks on oluline, et kõigil üldhariduskoolide õpilastel oleks võimalik keskkonnahariduslikes programmides osaleda.
- Uuringu **eesmärgiks** oli taustainformatsiooni kogumine ja analüüsimine ning selle põhjal erinevate kvaliteedisüsteemide (lähenemiste) välja pakkumine arendamiseks loodus- ja keskkonnahariduse valdkonda.

Peamised järeldused välispraktikast I

- Keskkonnaharidust pakuvad Eestile sarnased organisatsioonid (kolmas sektor, mõnel pool ka riiklikud keskused). Kõigis neis on tegu mitmekesiste omandisuhete ja ebakindla rahastamiskorraldusega keskkonnahariduskeskuste kogumiga.
- Eri riikide kvaliteedisüsteemides on hinnatavate tegurite valikul põhirõhk eri kohtades.
- Olemasolevate süsteemide vajadus tuleneb eesmärgist turgu korrastada ja tõsta pakutava hariduse kvaliteeti.
- Kvaliteedisüsteemid ei ole seotud rahastamiskorraldusega, Tšehhis on siiski selline idee arutlusel, kuid seda pole ametlikult fikseeritud.

Peamised järeldused välispraktikast II

- Taotletakse kvaliteedisüsteemide seost koolide õppekavadega, kuid viimaste riikliku reguleerituse aste on riigiti erinev.
- Kvaliteedisüsteemides kasutatakse nii enesehindamise kombineerimist välishindamisega kui ka puhtakujulist välishindamist.
- Riikide olukorra erisused on nii märkimisväärsed, et ühegi neist kvaliteedisüsteemi üks-ühene ülevõtmine Eestis pole mõistlik.
- Vajalik on teadvustada, et selles valdkonnas ei eksisteeri ühte õiget ja valet.

Kolm alternatiivset kvaliteedisüsteemi

1. Enese- ja välishindamisel põhinev kvaliteedisüsteem
2. Kvaliteedimärgil põhinev kvaliteedisüsteem
3. Kvaliteediindikaatoritel põhinev kvaliteedisüsteem

1. Enese- ja välishindamisel põhinev süsteem

- **Põhineb võrgustikul**, MTÜl, kellel on keskkonnahariduse korraldamise ja edendamise roll.
- Võrgustik koordineerib süsteemset **enese- ja välishindamist** keskkonnahariduse kvaliteedi tagamisel.
- **Riigipoolne reguleeritus on võimalikult minimaalne** (pikemaajaliste eesmärkide defineerimine ja järelevalve).
- Koostöös võrgustikuga defineeritakse riigi poolt keskkonnahariduse valdkonna **pikemaajalised eesmärgid**.
- Keskkonnahariduse programmide **rahastamine käib võrgustiku vahendusel (sõlmitakse halduskoostöö leping riigiga)**, mille aluseks on eelnevalt defineeritud keskkonnahariduse valdkonna pikemaajalised eesmärgid.

2. Kvaliteedimärgil põhinev süsteem

- Põhineb keskkonnahariduse programme pakkuvate organisatsioonide sertifitseerimisel, mille järel antakse organisatsioonile **kvaliteedimärk**.
- **Riigil on juhtroll** – tagada kogu sertifitseerimise protsessi toimimine, st nii kvaliteedinõuete defineerimine kui ka sertifitseerimise läbiviimine.
- **Kvaliteedimärgis omistatakse nõudeid täitvale organisatsioonile.**
- Nõuded töötajatele, koostöö asutuste ja kohaliku kogukonnaga, baasnõuded taristule ja õpikeskkonnale, vastavus kooliprogrammile, tegevuse planeeritus ja tulemusnäitajad
- Keskkonnahariduse riiklik **rahastamine lähtub kvaliteedimärgisest**. Rahastamisvoorudes saavad taotleda raha organisatsioonid, kellele on omistatud kehtiv kvaliteedimärgis.

3. Kvaliteediindikaatoritel põhinev süsteem

- Põhineb **võistleva rahastussüsteemil**, kus fookuseks on **eelnevalt sõnastatud tulemuste saavutamine**, mis on defineeritud enamasti kvaliteediindikaatoritena.
- **Riigil on juhtroll**. Kvaliteediindikaatorid lepitakse kokku riigi ja keskkonnaharidust andvate organisatsioonide koostöona ning vastavalt arengutele neid muudetakse.
- Kvaliteediindikaatorid keskenduvad keskkonnahariduse andmise **protsessile** (programmide korraldus ja sisu) **ja tulemustele** (nt programmides osalejate arv, osalejate rahulolu, jätkutegevused jne).
- **Rahastamise aluseks on taotlustes välja toodud planeeritud tegevuste tulemusena saavutatud kvaliteedinäitajad** ning taotleja varasem tegevus (kas ta on varem on planeeritud tegevused lubatud mahus ellu viinud).
- Süsteemi oluliseks osaks on **projekti aruandlus**, kus tuuakse välja saavutatud tulemused koos võrdlusega, mis oli algsest plaanitud. Vastutava asutuse poolt viiakse läbi **pistelisi kontrole**.

Mõju aspekt	Võrgustik	Kvaliteedimärk	Kvaliteediindikaatorid
Kulukus riigile	Võrreldes teiste alternatiividega on riigile kõige vähem kulukas.	Kuivõrd tegemist on tsentraalse süsteemiga, on tõenäoliselt tegemist küllalt suurte kuludega.	Riigile küllalt kulukas (võrreldav alternatiiviga nr 2).
Administreerimise keerukus	Administreerimine on alternatiividest kõige keerukam. See on võrgustiku ülesanne. Riigi liigne taandumine võib jätta organisatsioonid hätta.	Riigi jaoks võrdlemisi lihtne tsentraliseeritud süsteem, mille administreerimine ei ole väga keerukas.	Administreerimine on keskmiselt keeruline – järelkontrollide ja tagasiside analüüsimine võib osutuda keerukaks.
Seos riikliku õppekavaga (koolidele antav lisandväärtus)	Võimalik tagada seosed õppekavaga, kuid see sõltub suuresti võrgustikust, keskustest ja konkreetsetest isikutest.	Riik saab soovi korral tagada õppekava toetamise, sest juhhib protsessi.	Riik saab soovi korral tagada õppekava toetamise, sest juhhib protsessi.
Turu korrastamine	Süsteem ei ole otseselt suunatud turu korrastamisele. Võrgustik pakub tuge madalama kvaliteediga keskustele. Süsteem võimaldab säilitada programmide mitmekesisuse.	Nõutele mittevastavuse tõttu väheneb teenusepakujate arv. Oht programmide mitmekesisuse vähenemisele.	Valdkonna arengu jõuline suunamine riigi poolt vähendab nende tegutsejate arvu, kes ei suuda riiklike prioriteetidega kaasas käia. Turg korrastatakse riigi soovidele ja prioriteetidele vastavaks. Oht programmide mitmekesisuse vähenemisele.
Teenuse saajate rahulolu (kindlustunne, et keskuses on tagatud kvaliteet)	Teenuse saajate rahulolu võib tõusta, sest võrgustiku abil liigub informatsioon programmide kvaliteedi kohta paremini.	Kvaliteedimärk annab teenusesaajatele kindlustunde teenuse kvaliteedi osas. Siiski on oht, et kvaliteedimärk ei mõõda tegelikku kvaliteeti.	Kogutakse regulaarset teenusesaajate tagasiside, mis loob eelduse kvaliteedi tõstmiseks. On oht, et indikaatorid ei mõõda tegelikku kvaliteeti.
Mõju ühiskonna hoiakutele	Toimiv võrgustik annab ühiskonnale signaali laiapõhjalise koostöö võimalikkusest. Võrgustik on mõjusam ühiskonna hoiakute mõjutamisel kui organisatsioonid eraldi.	Ühiskonna hoiakute muutmiseks luuakse võimalused, juhul kui kvaliteedimärk hakkab edukalt toimima ja seda tunnustatakse ühiskonnas laiemalt.	Keskustevaheline konkurents ja vähene koostöö võivad pärssida sõnumite edastamist ühiskonnale. Iga organisatsiooni poolt eraldi ühiskonnale edastatavad sõnumid on vähem mõjusad, kui koostöös tehtav teavitustöö.
Mõju keskuste rahastamisele (riigipoolne rahastus ja omatulu teenimise võimekus).	Rahastamismudel tagab keskustele pikemaajalise kindlustunde. Raha kasutamine on eesmärgipärasem ja tõhusam, sest vastutus on organsatsioonidel endil. Süsteem loob võimalused lisaraha teenimiseks võrgustiku toel. Võimalik konfliktide tekkimise oht rahajagamisel.	Rahastamismudel tagab keskustele pikemaajalise kindlustunde. Rahastamisel on teatav eelis suurematel keskustel – kvaliteedimärgi taotlemine on oluline ajakulu, mida väikesed keskused ei saa endale lubada. Toimiv kvaliteedimärk võib soodustada omatulu teenimist.	Rahastamismudel toob kaasa ebastabiilsuse ja ebakindluse. Keskustel puudub kindlus, kas planeeritavatele tegevustele saadakse toetust või mitte. Bürokratia suurenemine rahastamisel, mis võib eriti väiksematele keskustele olla ülejõukäiv.

Kriitilised edutegurid

Kvaliteedisüsteemi välja töötamine eeldab ulatuslikke arutelusid ja osapoolte kaasamist.

- Riigi poolt selgete valdkondlike eesmärkide sõnastamine
- Selge eesmärk, mida kvaliteedisüsteemilt oodatakse
- Mitteformaalse keskkonnahariduse definitsiooni ja kvaliteedisüsteemi rakendusala paikapanek
- Selgete rahastuspõhimõtete paikapanek
- Ühtse kvaliteedisüsteemi võimalikkuse kaalumine
- Keskkonnaharidust pakkuvate organisatsioonide motiveerimine

Keskkonnahariduse ja -teadlikkuse **tegevuskava**

- Tegevuskava koostamise aluseks on ühiste tegevuste memorandum HTMi ja KeMi vahel (31.03.2017), kus m.h sedastatakse, et töötatakse välja tegevuskava.
- Lisaks käsitletakse memorandumis järgmisi teemasid:
 - Õppeasutuste arendamise toetamine jätkusuutliku arengu põhimõtteid järgivateks
 - Loodus- ja keskkonnahariduskeskuste võrgustiku arendamise toetamine
 - Õpetajate, spetsialistide jt arengu toetamine
 - Jätkusuutliku tarbimise ja tootmise põhimõtete lõimimise toetamine hariduses
 - LTT süvahuviga õpilaste toetamine
 - Rahvusvahelise ja siseriikliku koostöö toetamine

Tegevuskava koostamise protsess

1. Ettevalmistustööd:

- Peamised järeldused tehtud uuringutest (täiendavat andmekogumist ei kavandata) → sügis 2017
- Kaasamiskava koostamine → tegevuskava juhtrühm → sügis 2017

2. Eesmärgistamine:

- Sisend eesmärkide ja tegevuste formuleerimiseks → keskkonnahariduse konverents oktoobris 2017
- Põhimõtteline otsus kvaliteedisüsteemi osas → keskkonnahariduse konverents, tegevuskava juhtrühm → sügis 2017
- Eesmärkide sõnastamine ja kooskõlastamine keskkonnahariduse osapoolte (keskused, KeM, HTM, KIK, KOVid jne) → 2018. a algus

3. Rollide täpsustamine:

- Keskkonnahariduse osapooltega rollide (KeM, HTM, keskused, koolid, KIK, KOVid, katusorganisatsioon) läbi rääkimine → 2018. a algus

4. Tegevuskava koostamine:

- Detailse tegevuskava (tegevus, maksumus, vastutaja, tähtaeg) koostamine → 2018. a esimene pool
- Tegevuste sõnastamine ja kooskõlastamine keskkonnahariduse osapoolte (keskused, KeM, HTM, KIK jne) → 2018. a esimene pool

Grupitööde teemad

Grupitööde teemad:

1. Milline on keskkonnahariduse rahastamine aastal 2023? *Mida rahastab KIK, mida KOVid, mida HTM jms?* – TERJE TUIISK
2. Keskkonnateadlikkus ühiskonnas – erinevate sihtgruppide kaasamine. *Kuidas tagada elanikkonna keskkonnateadlikkuse kasv? Kuidas kaasata erinevaid sihtgrupe keskkonnateadlikkust arendavatesse tegevustesse?* – MARIS KIVISTIK
3. Milline on keskkonnahariduse kvaliteedisüsteem aastal 2023? – ASTA TUUSTI
4. Milline on keskkonnahariduse koostöövõrgustik ja kuidas on jagatud osapoolte rollid aastal 2023? – HELLE KONT

Grupitööde juhend

- Osalejad jagatakse 4 gruppi, iga grupp tegeleb ühe teemaga.
- Kuna osalejaid on palju (ühes grupis 30-40), jagatakse grupid omakorda väiksemateks üksusteks (4-6 alagrupiks).
- 20-30 minutit toimub arutelu alagruppides, teema on kõikidel alagruppidel sama.
- Seejärel kannab üks alagrupp arutelu tulemused teistele ette.
- Moderaator märgib üles teemad:
 - Millega kõik alagrupid nõus on
 - Eriarvamused
- Moderaator kannab grupiarutelu tulemused suures saalis kõikidele ette. Toimub arutelu.

Täna kuulamast!

OÜ Cumulus Consulting

Address: Tartu mnt 25
10117 Tallinn (II korrus)

Tel: +372 55 652 383

E-mail: jaan.urb@cumulus.ee